

Pers, politie en populisme

Er is me gevraagd om hier vanmorgen over het thema van deze bijeenkomst en de relatie tussen politie en populisme te reflecteren vanuit de journalistiek. Ik ben geen wetenschapper, zoals de vorige sprekers, en u zult me dan ook niet kwalijk willen nemen indien ik vooral vanuit mijn persoonlijke ervaring, als gewezen journalist en secretaris van de raad voor de journalistiek, enkele ideeën aan u voorleg die misschien mee in overweging kunnen worden genomen.

Ik heb me vooreerst afgevraagd: waarom nodigen de organisatoren iemand vanuit de pers uit om mee na te denken over het thema? Het kan niet anders dan dat dit te maken heeft met de grote invloed die men toeschrijft aan de pers als het aankomt op de beeldvorming: de macht als het ware die de media hebben – en worden de media niet de vierde macht genoemd? – om het beeld dat bij de bevolking bestaat over de politie te beïnvloeden, ja, zelfs in grote mate te bepalen?

Mocht u daarvan overtuigd zijn, mocht u ook denken dat het de journalisten zijn die het beeld van de politie bepalen, dan moet ik u teleurstellen. Natuurlijk, de media spelen zeker een rol, maar bepalend, en zeker alleen bepalend, zijn ze minder dan vaak wordt gedacht.

Nog maar heel onlangs heeft de Antwerpse hoogleraar Peter van Aelst een uitvoerig onderzoek gepubliceerd over de relatie tussen politiek en media in zijn boek “De mediatisering van de Vlaamse politiek”.

In dat boek, dat het resultaat is van jaren wetenschappelijk onderzoek, toont Van Aelst aan dat dit verband voor wat de politiek betreft heel sterk moet worden gerelativeerd. Het zijn niet de media die de politici maken en kraken, dat doen de politici zelf, zegt Van Aelst op basis van zijn bevindingen. De impact die de media op de politici hebben is dan ook veel kleiner dan die politici graag beweren. Meestal versterken de media de krachtsverhoudingen binnen een politieke partij. En de politieke leiders hebben ondertussen geleerd om de journalisten te gebruiken. De politiek is voor een stuk een strategisch spel en de media maken daar deel van uit.

Zou het voor de politie anders zijn? Natuurlijk niet. Ook hier bepalen de media maar op in beperkte mate het beeld dat bij de bevolking leeft over haar politie. Net zoals dat voor de politiek het geval is, dragen de media wel bij tot de agendasetting. Als de ochtendradio uitgebreid verslag uitbrengt over een politieactie, of de televisie toont er 's avonds beelden over, dan kun je er van uitgaan dat die actie nadien een druk besproken onderwerp wordt aan tafel of rond de toog, en dat beleidsmensen of politici er ook op willen reageren.

Maar net zoals dat voor de politiek het geval is, heeft ook de politie de beeldvorming over zichzelf voor een groot stuk zelf in handen. Net zoals de politieke leiders geleerd hebben om de journalisten te gebruiken, heeft ook de politie dat ook geleerd. In vergelijking met de politiek heeft de politie daarbij nog het voordeel dat ze één is en dat ze hiërarchisch gestructureerd is, met een duidelijke taakverdeling.

Sedert de politiehervorming beschikken zowel de federale politie als de lokale korpsen trouwens over goed ontwikkelde en professionele communicatiediensten en woordvoerders,

en die kunnen de berichtgeving mee sturen. De pers is ook een gretige afnemer van informatie die ze van de politie ontvangt, en zowel de nationale als de lokale berichtgeving berust voor een groot deel op politiebronnen wanneer het gaat over thema's zoals veiligheid, verkeer, criminaliteit, betogingen en protestacties, enzovoort.

Het beeld dat bij de bevolking over de politie bestaat is trouwens vrij positief. Dat kan worden afgeleid uit de jaarlijkse cijfers van VRIND, de Vlaamse regionale indicatoren. Daar wordt sinds 1996 het vertrouwen gemeten dat de bevolking stelt in zijn instellingen, en de politie scoort daar systematisch bij de beste. Op een dipje na in de tweede helft van de jaren '90 scoort de politie hoger dan 40 % van mensen die zeggen dat ze veel tot zeer veel vertrouwen in stellen. In vergelijking met andere instellingen is dat een zeer gunstig resultaat.

We stellen bij VRIND vast dat de politie er steeds op de derde plaats komt als het op vertrouwen aankomt, na het onderwijs en de gemeentelijke administratie, en dat de politie veel meer vertrouwen krijgt dan de politieke instellingen, de justitie of de kerk. En ook de pers zelf scoort een heel stuk lager dan de politie.

Die gunstige cijfers zijn zeker niet alleen het resultaat van de berichtgeving in de media. De politie is bij uitstek een dienst waarmee de burgers zelf geregeld in contact mee komen. We zien politiemensen dagelijks bezig op straat, we zijn allemaal wel eens slachtoffer geweest van een misdrijf en we hebben daarvan aangifte gedaan op het kantoor, of we zijn misschien op het matje geroepen als potentiële dader. Vrijwel iedereen heeft persoonlijke ervaringen met de politie, en die ervaringen bepalen voor een groot stuk het beeld dat de mensen hebben van hun politie.

Recent Amerikaans onderzoek heeft trouwens aangetoond dat het vertrouwen in de politie niet zozeer wordt bepaald door de mediaberichtgeving – of die nu positief of negatief is – maar wel door demografische factoren zoals de leeftijd, de wijk waar iemand woont, de etnische groep waartoe iemand behoort, het inkomen en dergelijke. Met andere woorden, in een zwarte achterstandswijk is het vertrouwen in de politie een stuk lager dan in een welvarende voorstad, hoewel iedereen hetzelfde nieuws volgt.

Natuurlijk is mediaberichtgeving niet helemaal onbelangrijk voor het imago van de politie. En dan moet worden vastgesteld dat die berichtgeving dikwijls neutraal tot zelfs positief van toon is, hoewel dat door de politie misschien niet zo wordt ervaren. Toch is het zo dat de media graag de successen tonen van de politie: een geslaagde aanhouding, een drugsrazzia, een alcoholcontrole in het verkeer. Het is ook niet verkeerd dat de media daarover berichten, dergelijke berichtgeving draagt bij tot de samenhang in een maatschappij en die samenhang bevorderen, dat is ook een functie van de media. De bevolking verneemt erdoor dat de boeven worden opgepakt en dat er wordt opgetreden tegen wie de regels aan zijn laars lapt. Voor dergelijke nieuws, de resultaten van politieacties of de cijfers over de criminaliteit, zijn de media vooral aangewezen op politiebronnen en dat voor een thema waar de mensen veel belang aan hechten: hun veiligheid. De politie kan de communicatie hierover dus mee sturen.

Dat gegeven viel bijvoorbeeld op twee maanden geleden bij de spontane, bijna wilde actie van een aantal foorkramers die de met hun vrachtwagens de toegangswegen tot Antwerpen blokkeerden. Het was natuurlijk een bijzonder vervelende actie voor veel mensen die urenlang in de file stonden en te laat op hun werk kwamen, zodat ze op weinig sympathie

kon rekenen. En het is vooral dat aspect dat in de berichtgeving aan bod kwam. Waarom die foorkramers tot dat ultieme actiemiddel waren overgegaan, de redenen en de achtergrond van het protest, wat er allemaal aan vooraf was gegaan, die zaken kwamen veel minder of zelfs helemaal niet aan de orde.

Zowat de hele berichtgeving over het conflict was trouwens afkomstig uit officiële kanalen, met name de burgemeester en het gemeentebestuur van Antwerpen en de Antwerpse politie. Actievoerders zelf kwamen er nauwelijks aan het woord in de media.

Toch was er volgens sommigen ook reden om zich vragen te stellen bij wat ze beschouwden als overdreven machtsvertoon van de politie en het hanteren van onnodig geweld tegen de actievoerders. Die kritiek kwam niet tot uiting in de klassieke media, maar ze verscheen op de sociale media, waar al vlug en heel gretig foto's en filmpjes over het beweerde politiegeweld werden verspreid. Een paar filmpjes geraakten nadien wel op de websites van klassieke media, maar daar bleef het voor de rest bij. Wel volgde enkele weken later nog een bericht dat een intern onderzoek had aangetoond dat er geen onnodig geweld was gebruikt. Wat in dit gegeven opvalt, is dat de journalisten er zelf niet mee aan de slag zijn gegaan en nagetrokken hebben wat er van die beschuldiging eigenlijk wel aan was. Nee, ze hebben gewoon overgenomen hebben wat ze enerzijds van de sociale media hadden vernomen en anderzijds van de politie. Niks eigen onderzoeksjournalistiek dus.

Eenzelfde bedenking kun je maken bij de berichtgeving over de excessen bij de Brusselse spoorwegpolitie. Begin dit jaar zijn dertien leden van die politiedienst voor de rechter gebracht wegens mishandeling van een aantal daklozen. Foltering en machtsmisbruik bleken er een onderdeel te zijn van de bedrijfscultuur. Natuurlijk hebben de media hier uitvoerig over bericht. Maar opnieuw, van eigen onderzoeksjournalistiek was er geen sprake, het ging om gerechtverslaggeving, gebaseerd op informatie van het parket en vanuit de rechtszaal. En na de veroordelingen werd het dossier afgesloten met een standpunt van de politietop. Een standpunt waar natuurlijk niets verkeerd mee is en dat elk zinnig mens zal toejuichen, maar opnieuw: de informatie was volledig afkomstig uit officiële bronnen. De misbruiken bij de Brusselse spoorwegpolitie, die al een hele tijd aan de gang bleken te zijn, kwam pas in de pers nadat er een gerechtelijk onderzoek naar was gestart.

Je kunt je dus zelfs de vraag stellen of de media wel voldoende kritisch het optreden en doen en laten van de politie opvolgen. Veel media moeten het immers hebben van snelle berichtgeving, gebonden aan de actualiteit van de dag, om niet te zeggen aan de waan van de dag, en de media maken daarvoor gebruik van eenvoudige schema's, met tegenstellingen tussen goed en slecht bijvoorbeeld, waarbij er weinig plaats is voor nuance en voor kritische bevraging. Achtergrondinformatie, laat staan gedegen onderzoeksjournalistiek, moet het daartegen afleggen. Soms ontbreekt ze of schiet ze tekort, soms holt ze achter de feiten aan waardoor ze minder aandacht krijgt.

Dat is zeker een lacune. De politie vervult een essentiële rol in onze samenleving. Ze beschikt daarvoor over het geweldmonopolie, en dat verleent haar een immense verantwoordelijkheid. Zoiets mag vanuit de samenleving aandachtig worden opgevolgd. De vraag is maar of de pers hier voldoende haar rol van waakhond opneemt. Een waakhond inderdaad, want dat is de rol die de journalistiek volgens het Europees hof voor de

mensenrechten moet spelen wanneer het over aangelegenheden gaat van publiek belang. En het optreden van de politiediensten is bij uitstek zo'n aangelegenheid van publiek belang.

Natuurlijk komt onderzoeksjournalistiek nog wel degelijk voor. We hebben daarvan nog heel recent een voorbeeld gezien met de berichtgeving van De Standaard over het racisme bij de Antwerpse politie. Al eerder waren er in die krant en ook in andere media berichten verschenen over een racismeprobleem bij het Antwerpse korps, maar het was niet duidelijk of daar veel opvolging aan was gegeven. De getuigenis van een inspecteur een paar weken geleden werd nog weggezet als een eenzijdig verhaal. Maar deze keer zijn er niet minder dan zeven getuigen aan het woord gekomen, en is het verhaal op prominent op de voorpagina geplaatst. De berichtgeving is ondertussen aanleiding tot een maatschappelijk debat, en zowel de politieleiding als ook andere instanties hebben aangekondigd dat ze de klachten ernstig zullen nemen.

Hopelijk gebeurt dat nu ook en wordt het racisme niet weg-gerelativeerd. Racisme is niet alleen een misdrijf en ethisch laakbaar, het is ook een kanker die alle geledingen van een samenleving aantast, en een kanker bevecht je niet met een pijnstiller. De politie heeft er trouwens belang bij dat alle groepen in de samenleving zich in haar herkennen. Dat komt haar gezag ten goede en het zal ook efficiënt politiewerk bevorderen. Voor vrouwen en seksuele minderheden is er bij de politie op korte tijd een grote weg afgelegd. Getuige wie er tegenwoordig aan de leiding staat bij de politie. Dan moet het ook mogelijk zijn om leden van etnische minderheden een volwaardige en evenredige plaats te geven. Dat we daar nog ver van verwijderd zijn met 2 % allochtone agenten in een stad waar straks de helft van de bevolking allochtoon is, moge duidelijk zijn.

Hoe dan ook vereist goede onderzoeksjournalistiek dat de pers voldoende afstand houdt van zijn politie-informanten, want zonder afstand is zo'n kritische instelling, zo'n waakhondfunctie, natuurlijk niet mogelijk. Maar afstand houden, dat is niet eenvoudig. De politie is zoals gezegd goed georganiseerd en hiërarchisch gestructureerd, het is dus al bij al logisch dat er vanuit zo'n systeem duidelijke boodschappen kunnen worden verspreid waarvan de pers een gretige afnemer is. Dat is zeker geen verwijt aan de politie, integendeel. Het zegt wel iets over de manier van werken van de pers. Andere spelers in het veld, andere potentiële bronnen van het nieuws, zijn vaak helemaal niet georganiseerd, denk aan de daklozen die het slachtoffer waren van het geweld in Brussel, aan de boze foorkramers of aan de allochtone agenten die zich slachtoffer voelen van discriminatie, ze beschikken niet over een persdienst of over woordvoerders, en krijgen hun standpunt veel moeilijker verkocht aan de media.

Maar als de klassieke media bepaalde problemen verwaarlozen, dan zal dat gat tegenwoordig worden ingevuld door de sociale media. Denk aan de filmpjes en foto's die bij de actie van de foorkramers gretig werden gedeeld.

Een goede tien jaar geleden werd Dyab Abou Jahjah in deze stad gearresteerd. Hij werd ervan verdacht een privé-militie te hebben opgericht. Abou Jahjah had met zijn Arabisch Europese Liga burgerpatrouilles opgericht, en die wilden langs de straten trekken met de bedoeling om na te gaan of de politie racistisch te werk ging en om daarvan bewijzen op foto vast te leggen. Zelf was Abou Jahjah een aantal keren met de politie in aanvaring gekomen, onder meer bij een betoging na de gewelddadige dood van een leraar van Marokkaanse

afkomst in Borgerhout. Het proces tegen Abou Jahjah is uiteindelijk geëindigd in een vrijspraak in hoger beroep.

Het is ironisch om vast te stellen dat in tien jaar tijd de digitale ontwikkeling ervoor gezorgd heeft dat de straten tegenwoordig vol lopen met burgerpatrouilles. Iedereen loopt tegenwoordig met een smartphone op zak, met foto en videomogelijkheid, en binnen een paar momenten staan die beelden voor de hele wereld te kijk. Straks komt daar nog Google glass bij en allerlei andere toestellen die het gemakkelijk maken om ongemerkt beelden te schieten van wat er zich in de omgeving afspeelt. Het heeft aanleiding gegeven tot het fenomeen van de zogenaamde burgerjournalistiek.

Op zich kan die zogenaamde burgerjournalistiek een verrijking en een aanvulling betekenen van het aanbod dat de klassieke media brengen. Journalisten, fotografen en cameramensen kunnen niet aanwezig zijn bij elke gebeurtenis die nieuwswaarde heeft. Of ze komen te laat. Als gewone mensen voortaan dank zij de digitalisering mee nieuws en beeldmateriaal naar buiten kunnen brengen, en als ze eventueel ook wantoestanden kunnen aan het licht brengen, dan kan dat in principe alleen maar worden toegejuicht.

Alleen, niet alle zogenaamde burgerjournalistiek wordt met beoefend met de nobele bedoeling om zo correct mogelijk te informeren. Journalisten moeten zich niet alleen aan de wet houden, voor journalisten zijn ook de beroepsregels van tel, zoals de plicht om waarheidsgetrouw te informeren, om woord en wederwoord te geven, om respect op te brengen voor de privacy en voor de menselijke waardigheid, om zich loyaal te gedragen bij de nieuwsgaring, enzovoort. Niet dat journalisten daar nooit tegen zondigen. Maar hoe dan ook, ze kunnen wel op die beroepsregels worden aangesproken.

Voor wie occasioneel beeldmateriaal en informatie op het internet post, gelden die beroepsregels niet. En de gevolgen zijn er dan ook naar. Een korte blik op een aantal zogezegd alternatieve websites, burgerforums en sociale media leert ons dat het daar wemelt van foute verhalen, van complottheorieën, van laster en ongegronde beschuldigingen, van racisme en vooroordelen. Het zijn de riolen van het internet, waar het wemelt van de populistische praat. Maar die riolen zijn wel vlot toegankelijk voor iedereen die op zoek is naar informatie. De laatste jaren hebben we onder meer vanuit de raad voor de journalistiek pogingen gedaan om de ergste uitwassen te verwijderen van de discussieforums die de klassieke media op het internet hebben geopend. Dat is ondertussen in grote mate, maar zeker niet helemaal gelukt. Zo is anoniem commentariëren moeilijker gemaakt, gevoelige onderwerpen worden voortaan gemodereerd, deelnemers die zich geregeld schuldig maken aan haatboodschappen worden niet meer toegelaten op het discussieforum en dergelijke meer. Maar met een dergelijk fenomeen gaat het zoals met een kolonie kakkerlakken. Als je ze met een harde slag wil platdrukken, dan zijn ze je voor en vluchten ze naar allerlei hoeken en kanten waar ze hun verderfelijke activiteit kunnen voortzetten.

Het is een nieuwe realiteit waarmee ook de politie rekening zal moeten houden. Ja, het is zeker zo dat via die alternatieve kanalen nuttige informatie naar buiten wordt gebracht, en ook die moet ernstig worden genomen. Maar het is evenzeer waar dat eenzijdige verhalen, opgeklopte incidenten, en ook gemanipuleerde beelden gemakkelijk het beeld van de politie mee kunnen bepalen. Hoe dan ook, de politie moet weten dat ze voortaan constant kan en

zal worden bespioneerd – daar zijn de burgerpatrouilles van Abou Jahjah niet meer voor nodig – en ze zal er dus naar moeten handelen.

Dat de omgang met de nieuwe media niet voor de hand ligt, is onlangs nog maar eens aangetoond door een initiatief van de Newyorkse NYPD. In een poging om de banden met het publiek aan te halen, had de Newyorkse politie via Twitter een oproep gedaan om foto's te posten van burgers in het gezelschap van een politieman. De oproep was nog niet koud, of op Twitter wemelde het al van tweets waarop beelden van gewelddadig optreden van de politiedienst waren geplaatst. Het charmeoffensief is de politie slecht gekomen.

Hoe dan ook, de relatie tussen politie en de media, ook de nieuwe media, zal nooit gemakkelijk zijn. Maar het is de opdracht van de pers om ook de politie kritisch op te volgen. Uiteindelijk heeft de politie er zelf belang bij om eventuele fouten en gebreken recht te zetten. Signalen vanuit de buitenwereld, of klokkenluiders in de pers, kunnen haar daarbij helpen.

Flip Voets

Ombudsman Raad voor de Journalistiek